

Rabobank

Kiezen of Delen

Op zoek naar een duurzame balans op Goeree-Overflakkee

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
De duurzaamheid van Goeree-Overflakkee in kaart	3
Slaapeiland of dynamische regio?	7
Tot slot: creëer dynamiek door samenwerking	11
Bijlage	12

Voorwoord

Goeree-Overflakkee, kiezen of delen?

Ons eiland staat voor een aantal belangrijke keuzes. De ontwikkelingen op sociaal, economisch en ruimtelijk vlak in onze samenleving gaan snel. Deze ontwikkelingen laten ook ons eiland niet onberoerd. De samenstelling van de bevolking verandert. De vergrijzing vraagt om adequate voorzieningen, zorg en huisvesting. De agrarische sector verandert van positie en van gezicht. In de toeristisch-recreatieve sector is ruimte voor uitbreiding en kwaliteitsverhoging. De vier zelfstandige gemeenten op ons eiland zijn van mening dat samenwerken, samen één visie ontwikkelen voor Goeree-Overflakkee, noodzakelijk is. Daartoe zullen duidelijke keuzes moeten worden gemaakt.

Rabobank Goeree-Overflakkee, sinds 1 maart 2006 één Rabobank op het eiland, is een betrokken bank. Wij willen die betrokkenheid onder meer inhoud geven door initiatieven te ontplooien om de maatschappelijke vraagstukken in kaart te brengen en hier met elkaar antwoorden op te vinden. Daarom hebben we dit rapport samengesteld.

Dit rapport geeft op een heldere en toegankelijke wijze weer wat er op sociaal, ecologisch en economisch gebied aan de hand is op ons eiland.

De studie levert tevens een bijdrage aan de discussie over de toekomst van Goeree-Overflakkee. In deze brochure vindt u de belangrijkste uitkomsten uit het onderzoek. Voor de volledige studie met een gedetailleerde uitwerking van de methodiek, de uitkomsten en het bronnengebruik, verwijst ik u naar onze website www.rabobankgroep.nl/kennisbank. In de rubriek 'regionaal' kunt u het rapport downloaden.

Onze dank gaat uit naar de samenstellers, maar zeker ook naar de mensen die vanuit hun eigen discipline in de diverse workshops met open vizier hebben gediscussieerd en zo een zeer waardevolle bijdrage hebben geleverd aan de kwaliteit van dit rapport (zie bijlage voor een overzicht van de aanwezige organisaties bij de workshops).

Wij wensen u veel leesplezier en wij hopen dat de inhoud bijdraagt aan uw visie op de toekomst van Goeree-Overflakkee.

J.A. Verhage MBA
Coöperatie adviseur

A.H. Jongepier
Directeur commercie

De duurzaamheid van Goeree-Overflakkee in kaart

Goeree-Overflakkee is een gebied met relatief weinig economische activiteit en dynamiek. De kracht van het eiland zit 'm vooral in de rust, de ruimte en de openheid. Die natuurlijke kracht wordt hoog gewaardeerd door de bewoners en maakt de regio tot een mooi gebied voor wonen en recreëren. Dit beeld geldt voor veel landelijke regio's in Nederland. Maar er is ook een keerzijde. Bezien vanuit de economische kracht (of zwakte) van het gebied dreigt een neerwaartse economische spiraal. Die kan leiden tot 'slaapdorpen' of zelfs een slapende regio waarin dynamiek ver te zoeken is.

Om Goeree-Overflakkee geen slaapeiland te laten worden, is aandacht nodig voor de lokale economie. In deze studie zoeken we naar mogelijkheden om de economie van dit eiland een impuls te geven. Maar wel met de natuurlijke waarden in het achterhoofd. Die waarden vormen immers een belangrijke kracht voor het eiland en mogen niet verloren gaan. Zoals blijkt uit deze studie hoeft de economische ontwikkeling van Goeree-Overflakkee niet te conflicteren met die waarden en kan de economie de natuurlijke kracht juist goed gebruiken.

De Triple P Monitor

In deze brochure beschrijven we Goeree-Overflakkee op drie kwaliteiten: de sociaal-culturele, de ecologische en de economische kwaliteit. De Triple P monitor is het instrument waarmee we in het onderzoek invulling geven aan deze kwaliteiten. Triple P is afkomstig van de term 'Triple Bottom Line', waarmee John Elkington in zijn boek *Cannibals with Forks* verwijst naar de maatschappelijke, ecologische en economische verantwoordelijkheid van ondernemingen. Volgens de Triple P monitor bestaat de kwaliteit van de leefomgeving uit de drie hierboven genoemde deelkwaliteiten, waarbij People staat voor de sociaal-culturele kwaliteit, Planet voor de ecologische kwaliteit en Profit voor de economische kwaliteit, oftewel 'People, Planet en Profit'. Samen vormen deze kwaliteiten Triple P. De drie kwaliteiten zijn samengesteld uit clusters. People, Planet en Profit bestaan uit respectievelijk drie, twee en vier clusters. De gedachte is dat alle factoren die de kwaliteit van de leefomgeving bepalen, zijn toe te delen aan één van deze negen clusters. Hieronder volgt een overzicht van de kwaliteiten en bijbehorende clusters.

Triple P

People - sociaal-cultureel	Planet - ecologisch	Profit - economisch
Sociale cohesie	Milieuverontreiniging	Intensiteit van de economie
Veiligheid en gezondheid	Natuur en landschap	Kracht van het bedrijfsleven
Woonklimaat		Ondernemingsklimaat
		Sociaal-economische welvaart

De monitor schetst voor elk van de drie kwaliteiten een beeld van het eiland. De uitkomsten zijn gepresenteerd aan de hand van vier diagrammen. Elke figuur is een afbeelding van de scores voor Goeree-Overflakkee in vergelijking met Nederland. De oranje lijn geeft het landelijke gemiddelde aan. Wanneer Goeree-Overflakkee goed scoort in vergelijking met Nederland, staat de bol in de figuur verder naar buiten dan de oranje lijn. Scoort de regio relatief slecht, dan ligt de bol dichterbij het snijpunt van de assen. Maar niet alleen de scores op de afzonderlijke kwaliteiten, ook de balans ertussen is belangrijk. Het uitgangspunt van duurzaamheid is dat een positieve ontwikkeling van de ene kwaliteit niet ten koste mag gaan van een van de andere.

De uitkomsten: disbalans door economische achterstand

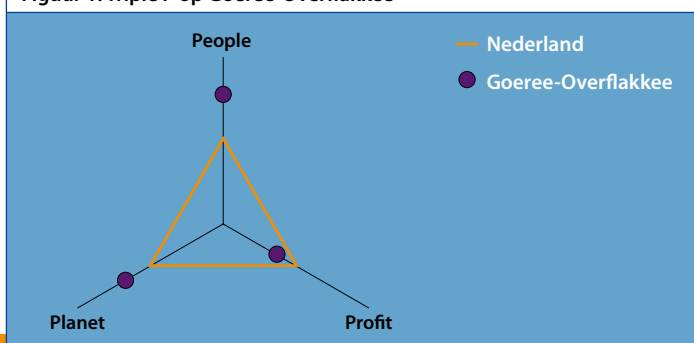
Nederland kent nauwelijks regio's die op alledrie de kwaliteiten van Triple P bovengemiddeld scoren. Maar het omgekeerde geldt ook; er zijn nauwelijks regio's die op zowel people, planet als profit slecht uit de bus komen. Wanneer een gebied goed scoort op planet, is de score op profit vaak minder en vice versa. Zo ook op Goeree-Overflakkee. Een goede score op people en planet gaat gepaard met een economische achterstand. De kunst is, en daarmee komen we bij de rode draad van deze studie, om de economie van de regio te stimuleren, zonder dat de ecologie en de sociaal-culturele kwaliteiten van het gebied worden aangetast. Voordat we ingaan op deze mogelijkheden, presenteren we de uitkomsten van de Triple P monitor.

People: een woongebied bij uitstek

Goeree-Overflakkee scoort goed op sociaal-culturele kwaliteit. Daarbij krijgt 'veiligheid en gezondheid' de beste score. De bewoners van het eiland geven aan een goed gevoel te hebben over de eigen gezondheid, veel beter dan gemiddeld in Nederland. Aangezien het eiland iets 'grijzer' is dan Nederland als geheel en gezien het relatief geringe aanbod van zorgdiensten, is dat bijzonder te noemen. Dit kan duiden op een gezond leefklimaat, waarin allerlei vormen van overlast (stank, geluid, fijn stof) een veel kleinere rol spelen dan in stedelijke gebieden. Het relatieve aanbod van zorgdiensten is, zoals reeds genoemd, lager dan landelijk. Goeree-Overflakkee scoort op dit vlak echter wel beter dan gemiddeld, wanneer we kijken naar de plattelandsgebieden in Nederland. Ook op criminaliteit scoort de regio goed. Het aantal delicten per inwoner is half zo groot als in Nederland als geheel.

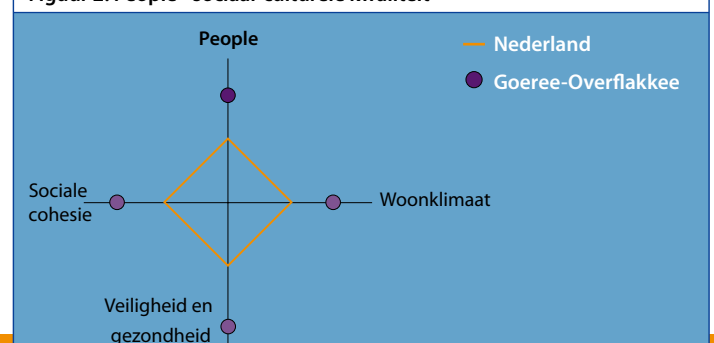
De 'sociale cohesie' op Goeree-Overflakkee is eveneens bovengemiddeld. Weliswaar brengen de bewoners minder vaak een bezoek aan het café en zijn ze minder actief in verenigingen, maar op de overige onderwerpen scoort de regio beter dan gemiddeld. Zo hebben de eilandbewoners over het algemeen relatief vaak contact met buurtbewoners. De hoge opkomst bij verkiezingen, in 2003 was dit 85 procent (tegen 80 procent in Nederland), en het frequente kerkbezoek spelen ook een grote rol bij de sociale cohesie. Een derde van de bevolking zegt meer dan twee keer per maand naar de kerk te gaan (tegen slechts 17 procent in heel Nederland).

Figuur 1: Triple P op Goeree-Overflakkee

Bron: Diverse bronnen, bewerking Rabobank

Figuur 2: People - sociaal-culturele kwaliteit

Bron: Diverse bronnen, bewerking Rabobank

Het 'woonklimaat' is waar het eiland prat op gaat. En dat is terecht, want maar liefst 93 procent van de bevolking zegt zeer tevreden te zijn met de woonomgeving, terwijl dat in heel Nederland voor 84 procent van de bevolking geldt. Factoren die daaraan bijdragen zijn de rust en openheid van het gebied, maar ook het hoge aanbod van voorzieningen, zoals winkels (bijzonder voor een landelijk gebied), sportvoorzieningen en basis- en voortgezet onderwijs.

Planet: grote landschappelijke kwaliteiten

Goeree-Overflakkee staat bekend om de geringe mate van verstedelijking en de rust en ruimte die daarmee gepaard gaan. Dit verklaart de positieve score voor de ecologische kwaliteit en voor de twee clusters die daarbij horen. Vooral op 'milieuverontreiniging', de 'grijze' kant van de kwaliteit, scoort het eiland goed. Door een lagere bevolkingsdichtheid en minder economische activiteiten scoren de meeste landelijke gebieden op dit vlak positief. Minder mensen en minder bedrijven vormen immers een geringere belasting van het milieu. Maar er is ook een keerzijde.

Qua milieuvervuilend gedrag van de bewoners scoort het platteland vaak slechter, onder meer vanwege een minder efficiënte afvalverwerking en een hoger autogebruik (hoger autobezit en grotere afstanden). Daar staat dan weer tegenover dat de bewoners van de landelijke gebieden zich geconfronteerd zien met de natuur om hen heen en daardoor bijvoorbeeld meer geneigd zijn afval te scheiden. Dit geldt deels ook voor Goeree-Overflakkee. De totale belasting van de natuur is hier relatief laag, maar de autovervuiling per inwoner springt in negatieve zin in het oog. Dit heeft te maken met de grote pendelstroom die

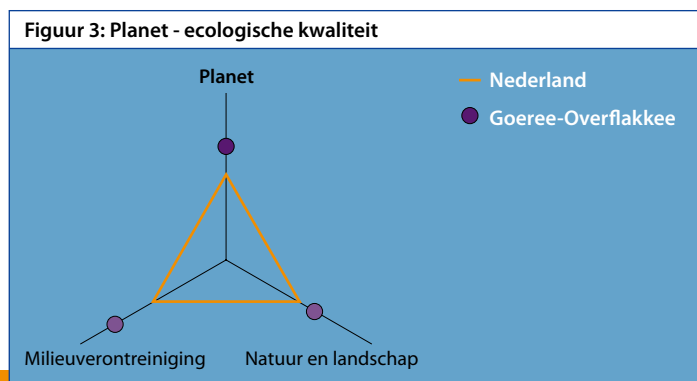
dagelijks de regio uit gaat en in komt. De afvalkosten zijn relatief laag op het eiland, temeer omdat de bewoners hun afval in grotere mate scheiden dan landelijk het geval is.

Wellicht nog meer tekenend voor het eiland is de positieve score voor 'natuur en landschap'. Goeree-Overflakkee is een baken van rust en ruimte nabij de grootstedelijke gebieden aan de overkant. Weinig bebouwing, weinig horizonvervuiling en veel water dragen daar aan bij. Twee factoren die de positieve score temperen zijn historische kenmerkendheid en variatie in de natuur. De waardering van het landschap wordt deels bepaald door de hoeveelheid natuurlijke vegetatie, maar ook de afwisseling daarin. Vooral opgaande begroeiing, zoals bos, houtwallen en singels, wordt daarbij hoog gewaardeerd. De Kop van Goeree scoort in dat opzicht hoog, maar op de rest van het eiland is relatief weinig variatie in begroeiing te vinden wat zorgt voor een benedengemiddelde score voor het hele eiland.

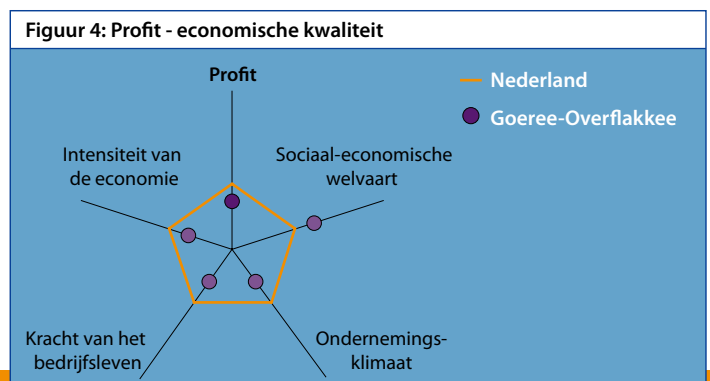
Profit: economische dynamiek ontbreekt

De economische kwaliteit van het eiland laat te wensen over. Dat is niet verwonderlijk, zoals al eerder aangegeven. De meeste regio's die goed scoren op people en planet, komen minder goed uit de bus bij profit. Voor Goeree-Overflakkee geldt dat voor drie van de vier clusters.

Om te beginnen scoort het eiland slecht op 'ondernemingsklimaat'. Dit is deels te wijten aan de relatief slechte bereikbaarheid. Bedrijven hechten veel waarde aan een goede bereikbaarheid en noemen dit

Bron: Diverse bronnen, bewerking Rabobank

Bron: Diverse bronnen, bewerking Rabobank

vaak als belangrijkste factor om zich ergens te vestigen. De slechte bereikbaarheid van de regio heeft te maken met het beperkte wegennetwerk, het ontbreken van een spoorverbinding en het dichtslibben van de N57 en de N59. Verder heeft Goeree-Overflakkee een lager opgeleide beroepsbevolking en relatief weinig beschikbare ruimte voor bedrijven. Al deze factoren zorgen ervoor dat de regio minder aantrekkelijk is voor het bedrijfsleven, wat we terugzien in een zeer geringe immigratie van ondernemingen.

De 'intensiteit van de economie', de tweede cluster, is sterk gerelateerd aan het ondernemingsklimaat. Een belangrijke indicator is de bedrijven-dichtheid in een gebied. Goeree-Overflakkee telt gemiddeld acht bedrijven per vierkante kilometer. In heel Nederland zijn dat er 27, op het totale Nederlandse platteland tien. Ook de werkgelegenheidsfunctie, de mate waarin een gebied zijn bevolking van werk voorziet, is laag op het eiland. Voor elke vijf mensen in de beroepsbevolking zijn vier banen beschikbaar. Logisch gevolg hiervan is de grote pendelstroom naar het Rijnmondgebied. Binnen de regio bestaan echter wel grote verschillen. Middelharnis is duidelijk het centrum van bedrijvigheid en werkgelegenheid.

Ook op de derde cluster, de 'kracht van het bedrijfsleven', scoort Goeree-Overflakkee relatief laag. Dit heeft onder meer te maken met de beperkte verjonging en vernieuwing in het bedrijfsleven. Starters en oprichtingen van bedrijven geven de economie een nieuwe impuls en maken haar dynamisch. Op dit vlak scoort de regio ver onder het gemiddelde. Vooral het aantal oprichtingen is laag op het eiland. In de afgelopen tien jaar nam het aantal nieuw opgerichte bedrijven jaarlijks toe met ongeveer 2,5 procent. In Nederland als geheel was dit 5,1 procent.

De enige cluster binnen de economische kwaliteit waarop Goeree-Overflakkee goed scoort, is de 'sociaal-economische welvaart'. Dit is tevens de minst economische en meest sociale cluster van de vier. De score van het eiland komt overeen met het landelijke beeld. De welvaart in Nederland concentreert zich niet in de steden, maar juist in de regio's aan de randen daarvan. Het gemiddelde huishoudeninkomen op het eiland ligt op ongeveer € 31.700 en is daarmee iets hoger dan het landelijk gemiddelde (€ 30.300). Door een andere huishouden-samenstelling en -omvang zijn de koopkracht van huishoudens op het eiland en die van Nederland als geheel echter aan elkaar gelijk.

Goeree-Overflakkee scoort, kortom, goed op people en planet, maar toont een achterstand op profit. In de navolgende hoofdstukken gaan we in op mogelijkheden om de economische dynamiek op het eiland te stimuleren, met het behoud van de ecologische en ook sociaal-culturele waarden in het achterhoofd.

Slaapeiland of dynamische regio?

De Triple P monitor maakt duidelijk dat de kracht van Goeree-Overflakkee op het ecologische en sociaal-culturele vlak ligt en niet op het economische. Belangrijke bedreigingen die hieruit voortvloeien zijn het verdwijnen van werkgelegenheid, het wegtrekken van jongeren en het vergrijzen van de bevolking. Deze processen kunnen ervoor zorgen dat het eiland langzaam inslaapt. Om te voorkomen dat Goeree-Overflakkee uitgroeit tot een slaapeiland, moeten keuzes worden gemaakt waaruit (economische) dynamiek voortkomt. In ons onderzoek hebben we bij iedere component uit de monitor (People, Planet, Profit) een thema gekozen dat perspectieven biedt voor een dynamische ontwikkeling op het eiland. Deze thema's zijn 'wonen als economische drager' (People), 'de kracht van de landbouw' (Planet) en 'het economische potentieel van toerisme en recreatie' (Profit).

Sterkten-zwakten van de woningmarkt op Goeree-Overflakkee

Sterkten	Zwakten
Veel ruimte voor wonen	Beperkingen woningbouw door Provinciaal beleid
Positieve waardering van woon-omgeving door bewoners	Achterstanden in woningbouw
Grondprijzen lager dan in stedelijke gebieden	Woningmarkt onvoldoende voorbereid op vergrijzing
Mogelijkheden voor wonen aan het water	Tekort aan woningen voor starters
Eiland is aantrekkelijk woongebied voor welvarende huishoudens	Beperkte doorstroming op regionale woningmarkt
Eilandelijke visie op woningbouw	Te weinig samenwerking tussen gemeenten in uitvoering woningbouwbeleid

Het wonen als economische drager

Velen beweren dat wonen en economische activiteiten met elkaar in conflict zijn. Economische activiteiten verstoren de rust en daarmee het woongenot, vooral in landelijke gebieden. Dit hoeft echter niet het geval te zijn. Een veel vergeten economische drager van een gebied is het wonen zelf. De bouw van woningen en de uitgaven van de bewoners geven een impuls aan de economie. Over de precieze omvang van de economische effecten van wonen bestaat veel discussie, maar zeker is dat het economische belang niet moet worden onderschat.

Ook op Goeree-Overflakkee is de vraag naar woningen groot en het aanbod beperkt. Dat leidt tot een hoge druk op de woningmarkt. Voor elke vrijgekomen woning zijn er bijna twee gegadigden. Woningbouw zou dus ook voor Goeree-Overflakkee een impuls voor de economie kunnen betekenen.

Goeree-Overflakkee krijgt van de Provincie Zuid-Holland niet veel ruimte om het woningbestand uit te breiden. De Provincie heeft als regel gesteld dat men moet uitgaan van een migratiesaldo van nul en dat dus alleen voor de eigen bevolking mag worden gebouwd. Door een grote bouwachterstand heeft de regio voor de periode 2005 tot 2010 echter toch een forse bouwopgave van ongeveer 3.000 woningen. Daarmee zou de woningvoorraad met maar liefst 16 procent toenemen. Dat is een enorme groei in vergelijking met de jaren ervoor, maar ook in vergelijking met andere gebieden met een landelijk karakter. Het is bovendien een toename die ongetwijfeld economische effecten heeft. Daarbij noemen we twee belangrijke aandachtspunten.

Benut het economisch belang van wonen door doelgericht te bouwen

Het economische belang van het wonen op Goeree-Overflakkee kan worden vergroot. Daarbij is het zaak met kleinschalige projecten doelgericht te bouwen. Grootschalige projecten en woningbouw in het buitengebied tasten het landelijke karakter aan en gaan ten koste van de woonkwaliteit van de regio. Met doelgericht bouwen bedoelen we

woningbouw voor bepaalde doelgroepen. Huishoudens met een verschillende samenstelling, leeftijd en inkomen hebben verschillende woonwensen en verschillende uitgavenpatronen.

- Rijkere huishoudens die meer spenderen dan andere huishoudens hebben wellicht een groter effect op de economie dan huishoudens met een kleiner budget. Vooral wanneer zij van buiten de regio komen, is de impuls groot. Anderzijds is hun binding met het eiland kleiner en zijn zij eerder geneigd hun boodschappen en andere inkopen buiten de regio te doen.
- Starters en jong volwassenen spelen waarschijnlijk een grotere rol op de arbeidsmarkt, waardoor de regio aantrekkelijker kan worden voor bedrijven. Doordat zij een kleiner budget hebben, hebben hun bestedingen minder economische effecten.
- De sterke toename van het aantal ouderen vereist aanpassing van de woningmarkt op hun specifieke woonwensen. Bovendien creëren deze ouderen een markt voor bepaalde voorzieningen. Zorgvoorzieningen zijn daarvan het beste voorbeeld.

Het is erg belangrijk dat de gemeenten bewust zijn van de verschillende effecten die deze doelgroepen hebben op de economie en dat zij mede daarop hun woningbouwprogramma baseren.

Samenwerking noodzakelijk voor gezonde woningmarkt

De uitbreiding met 3.000 woningen zou een impuls aan de economie kunnen geven zoals hiervoor beschreven. Vertragingen zoals die zich in de voorgaande periode voordeden, zijn dan echter uit den boze. Wanneer sprake is van een groot aantal kleine projecten, zoals het geval is op Goeree-Overflakkee, bestaat opnieuw het risico van vertraging. Het is dan ook belangrijk hiervoor oplossingen te bedenken. Een goede samenwerking tussen de vier gemeenten is daarvoor een vereiste. Maar ook een goede samenwerking met het ISGO, de Provincie Zuid-Holland en de betrokken marktpartijen is noodzakelijk. In het verleden is hier veel over gesproken, maar van een structurele, vruchtbare samenwerking tussen alle partijen is nog geen sprake. Het ISGO geeft aan dat de contourvisie meer zou moeten zijn dan de som der delen. Om daartoe te komen, zullen de gemeenten elkaar meer dan vroeger moeten opzoeken.

De kracht van de landbouw

De landbouw is gezichtsbepalend en heeft grote cultuur-historische waarde voor het Nederlandse platteland. Nederland beschikt over ruim twee miljoen hectare vruchtbare en goed bewerkbare landbouwgronden, waarvan naar verwachting over twintig jaar nog steeds meer dan 90 procent voor de landbouw beschikbaar zal zijn (SER, 2005). Het belang van deze sector voor het Nederlandse uiterlijk blijft dus ook in de toekomst groot. Dat geldt eveneens voor Goeree-Overflakkee. De belangrijkste sterkten en zwakten van de agrarische sector op Goeree-Overflakkee zijn in de tabel weergegeven.

Het economisch belang van de landbouw is op Goeree-Overflakkee relatief groot met 6,1 procent van de totale toegevoegde waarde tegen 2,1 procent in Nederland als geheel. Dit belang is de laatste decennia echter sterk afgenomen. Bovendien staat de landbouw economisch gezien onder druk. Door toenemende concurrentie, regelgeving en kwaliteitseisen zien veel landbouwbedrijven de bedrijfskosten al jaren toenemen, terwijl de opbrengsten afnemen. De landbouwbedrijven op het eiland zijn weliswaar vrij krachtig, maar ook hier ontkomen de agrariërs niet aan de genoemde veranderingen. Velen van hen spelen hier, evenals elders in Nederland, op in door hun activiteiten te intensiveren of de schaal van activiteiten te vergroten. Een strategie die ook steeds vaker wordt gekozen is de vergroting van inkomsten door verbreding van activiteiten.

Sterkten-zwakten van de agrarische sector op Goeree-Overflakkee

Sterkten	Zwakten
Veel grote boerenbedrijven op Overflakkee	Kleinschalige agrarische bedrijvigheid op de Kop
Toename verbrede landbouw en investeringen in duurzame landbouw	Weinig waardering voor bijdrage landbouw aan natuur en landschap
Bloeiende akkerranden verfraaien landschap en verbeteren waterkwaliteit	Nog weinig natuurbeheer door agrariërs
Sterke ontwikkelde agro-toerisme op de Kop van Goeree	Op Overflakkee weinig agro-toerisme
Economisch belang van landbouw is relatief groot	Afname economisch belang van agrarische sector
Natte natuurgebieden bieden potentie voor vergroten aantrekkelijkheid landschap op Overflakkee	Weinig variatie in landschap op Overflakkee

Agro-toerisme: de koeien zorgen voor brood op de plank en de recreanten voor het beleg

Bij verbreding valt te denken aan landschapsbeheer, agro-toerisme of verkoop van eigen producten aan huis. Enerzijds biedt een dergelijke verbreding van de landbouw de mogelijkheid om waardevolle cultuur en natuur te behouden. Anderzijds helpt zij de agrarische sector om economisch het hoofd boven water te houden. Hoewel er al veel verbredingsactiviteiten zijn waar te nemen op het eiland, blijft deze ontwikkeling achter bij andere plattelandsgebieden zoals Schouwen-Duiveland. De waardevolle natuur, het toerisme en het kleinschalige karakter van het landschap op de Kop van Goeree zorgen ervoor dat verbreding juist op dit deel van het eiland veel potentie heeft. Ook voor agrariërs op Overflakkee zien we echter veel potentie voor verbreding van activiteiten. Hierdoor kan het aanzicht van het landschap verbeteren (landschapsbeheer; project bloeiende akkerranden) en het toeristische aanbod vergroten (agro-toerisme).

De potentie van verbrede landbouw beter benutten

Om de potentie van verbrede landbouw beter te benutten doen we een aantal aanbevelingen:

- Verbeter het ondernemerschap: belangrijk aandachtspunt hierbij is dat het management en het ondernemerschap complexer worden doordat diverse functies op het bedrijf samengaan.
- Pas het ondernemersklimaat aan, waarbij het accent moet liggen op de verbetering van de knelpunten in wet- en regelgeving.
- Zorg voor inspiratie: potentiële vragers en aanbieders van multifunctionele landbouw gaan aan de slag als ze kansen zien voor zichzelf en hun eigen bedrijf en daarbij handvaten krijgen om deze kansen concreet op hun eigen bedrijf toe te passen.
- Zorg voor meer waardering voor de bijdrage van landbouwers aan natuur en landschap. Momenteel uit zich deze waardering slechts in een beperkte geldstroom naar landbouwers.

Profileer de rol van de landbouw bij verduurzaming van de sector en behoud van landschap

Drie aspecten zijn van groot belang voor de toekomst van de landbouw. Dit zijn duurzaamheid, innovatie en samenwerking. Vooral de consument stelt steeds hogere eisen aan de duurzaamheid van de productie. De landbouw heeft veel potentie om aan te sluiten bij de maatschappelijke wensen om de milieubelasting te verminderen.

Technologische innovatie speelt hierbij een cruciale rol. De landbouw doet al heel veel op dit vlak, maar loopt hier nog te weinig mee te koop. Ook product- en organisatorische innovatie zijn van groot belang. Denk aan het verkorten van de productieketen of aan verbreding van de activiteiten. Om de potentie van verbreding in de landbouw te benutten, is aandacht nodig voor ondernemerschap, het ondernemingsklimaat, inspiratie en waardering in de vorm van financiële bijdragen (PPO, 2006).

Werk samen om kennis te delen en kosten te besparen

Juist deze duurzaamheid en innovatie vragen om samenwerking. Agrarische ondernemers die hun kennis, kunde en capaciteiten inzetten, blijken voor verschillende partijen op de arbeidsmarkt interessant te zijn. Een positie verkrijgen op de arbeidsmarkt lukt beter wanneer er een (kleine) organisatie is die zorg draagt voor coördinatie en continuïteit. Dit kan tot stand komen door een samenwerkingsverband van agrarische ondernemers, bijvoorbeeld op het gebied van machinegebruik, menskracht, in- of verkoop. Naar verwachting zal deze samenwerking in de toekomst verder toenemen. Daarnaast kan samenwerking in een agrarische natuurvereniging (momenteel in oprichting) een impuls geven aan het natuurbeheer op het eiland.

Het economische potentieel van toerisme en recreatie

De perifere ligging en het feit dat Goeree-Overflakkee is omringd door water belemmeren de economische ontwikkeling van het gebied. Het toeristische potentieel is een van de weinige economische aspecten die wel kunnen profiteren van deze ligging.

Het belang van de toeristisch-recreatieve sector op Goeree-Overflakkee is het afgelopen decennium toegenomen. Op de Kop van Goeree is de groei sterker geweest dan op Overflakkee, waardoor het (economisch) belang van de sector hier ook groter is. De ontwikkeling van toerisme en recreatie op het eiland is dus versnipperd. Het onbenutte potentieel op toeristisch-recreatief vlak ligt onder meer in deze versnippering. Een mogelijkheid is te komen tot één toeristisch-recreatief product voor het hele eiland. Zo kunnen Overflakkee en de Kop van Goeree, en meer specifiek de vier afzonderlijke gemeenten, elkaars sterke kanten benutten en de zwakke kanten compenseren. De belangrijkste sterkten en zwakten van de toeristisch-recreatieve sector zijn op de volgende pagina weergegeven.

De combinatie van sterke punten maakt het toeristisch-recreatieve aanbod op Goeree-Overflakkee uniek. Onze aanbevelingen richten zich op de vraag hoe we deze sterkten beter kunnen benutten. De belangrijkste aanbevelingen betreffen investeringen in de kwaliteit van het aanbod, afstemming van het aanbod en een betere samenwerking. Er is een duidelijke behoefte aan betere samenwerking tussen overheden en ondernemers. De belangrijkste vlakken van samenwerking waarop winst te behalen is, zijn:

- Gezamenlijk aanpakken van de toeristisch-recreatieve infrastructuur;
- Uitbreiden van luxe verblijfsaccommodaties;
- Aanvulling van dagrecreatief aanbod met slechtweervoorzieningen;
- Vormen van arrangementen;
- Versterken van het imago van het eiland door onder meer gezamenlijke promotie;
- Afstemmen van het toeristisch-recreatieve beleid tussen de gemeenten;
- Betrekken van ondernemers bij de vorming en uitvoering van dit beleid;
- Verbeteren van de organisatiegraad van toeristische ondernemers.

Om als sector iets te bereiken is het vergroten van de organisatiegraad van ondernemers cruciaal. Het onlangs opgerichte Innovatieplatform Kop van Goeree is in dit kader een prachtig initiatief. Typerend is echter wel dat dit Innovatieplatform zich beperkt tot de Kop van Goeree.

Wij bevelen aan om ook Overflakkee erbij te betrekken.

De mogelijke rol van de overheid bij het stimuleren van samenwerking tussen ondernemers lijkt gering. Zelf wijst de overheid terecht op de eigen verantwoordelijkheid van de ondernemer. Maar ook voor de overheid zijn de belangen groot. Initiatieven waarbij de gemeenten nauw samenwerken met instanties als de Kamer van Koophandel, de VV's en de RECRON kunnen het vonkje vormen waardoor de motor op gang komt. Alles draait hierbij om een ondernemende overheid die de samenwerking initieert en ondernemers die verder durven te kijken dan hun kortetermijnbelangen.

Sterkten-zwakten van de toeristisch-recreatieve sector op Goeree-Overflakkee

Sterkten	Zwakten
Gunstige ligging nabij de Randstad en aan Noordzeekust	Slechte bereikbaarheid
De 'eilandidentiteit'	Ontbreken van sterk toeristisch imago
De rust, ruimte en natuurwaarden	Natuur nog te weinig toegankelijk voor bezoeker
De vele mogelijkheden voor waterrecreatie	Gering cultuuraanbod en slechtweervoorzieningen
Uitgebreid dag- en verblijfstoeristisch aanbod Port Zélande	Weinig avontuurlijk, dynamisch en eigentijds aanbod
Actieve toeristische sector op de Kop van Goeree	Weinig combinaties van toeristische producten op het eiland
Verskillende gezichten Overflakkee en de Kop van Goeree	Ontbreken gezamenlijke toeristische visie op het eiland
Ruim dagrecreatief aanbod	Gering luxe logiesaanbod
Groeiend economisch belang toerisme	Achterblijvend belang toerisme op Overflakkee

Tot slot: creëer dynamiek door samenwerking

Het is van cruciaal belang dat er vanuit de gemeenschap -overheden, ondernemers en bewoners- draagvlak is voor dynamiek en overeenstemming over de wijze waarop deze moet worden gecreëerd. Naast de vier gemeentelijke overheden zijn er veel organisaties en instanties actief die het beste voor hebben met (delen van) het eiland. De indruk bestaat echter dat de verschillende organisaties, net als de overheden, de samenwerking met elkaar nog te weinig opzoeken en dat zij de belangen van het eiland te weinig als geheel behartigen. Hierdoor ontbreekt visie op menig vlak. Visies op de toekomstige ontwikkeling van landbouw, toerisme en recreatie, zorg, wonen et cetera zijn niet aanwezig, verouderd of hebben te weinig draagkracht. Het beleid is hierdoor nog veel te veel versnipperd. Mede door deze versnippering hebben de organisaties te weinig invloed op de ontwikkelingen van het eiland. Zo wordt te weinig of te laat ingespeeld op trends en ontwikkelingen. Ook mist men kansen om bijvoorbeeld subsidies te ontvangen van Provincie, Rijk en EU.

Tussen bedrijfsleven en gemeenten is een structurele samenwerking nodig. Die hoeft niet meteen plaats te vinden op alle hierboven genoemde terreinen. Eilandelijke samenwerking op het gebied van toerisme en recreatie zou een begin kunnen zijn. Deze samenwerking zou moeten leiden tot een visie op deze sector voor het eiland. Hierop kunnen vervolgens het beleid en een plan van aanpak worden gebaseerd.

Voor wat betreft het woningbouwbeleid lijkt een eerste belangrijke stap naar meer samenwerking te zijn gezet. Met de Regionale contourvisie en het daaraan gekoppelde bouwprogramma is vanuit het hele eiland gedacht. De grote uitdaging zit 'm echter in het voortzetten van die samenwerking en vooral in het vormen van gezamenlijk beleid en de uitvoering daarvan. Bovendien komt de horizon van deze visie -2010- steeds dichterbij en is het zaak om ook al verder vooruit te kijken.

Bijlage

Lijst met aanwezigen bij de workshops

Aat van Alphen

Intergemeentelijk Samenwerkingsverband Goeree-Overflakkee (ISGO)

Adri Schipper

Vereniging Bedrijven Goeree-Overflakkee (VBGO)

André Jongepier

Directeur Commercie Rabobank

Arno de Jonge

Gemeente Oostflakkee Economische Zaken

Cees Jongejan

Waterschap Hollandse Delta

Daan Buijze

Voorzitter middenstandsvereniging Middelharnis

Erik Roeland

Gemeente Goedereede

Gert-Jan Kievit

Jongerenraad Rabobank

Gert-Jan van der Valk

Wethouder Gemeente Oostflakkee

Harold van der Berge

Vereniging Bedrijven Goeree-Overflakkee (VBGO)

Jan de Waard

Voorzitter Directieteam Rabobank

Jan Slegh

Zorgboerderij

Jan Tromper

Cultureel Bereik Provincie Zuid Holland

Jan Verhage

Coöperatie Adviseur Rabobank

Jan Zuidweg

Hoofd Ruimtelijke zaken Gemeente Dirksland

Jan-Pieter Warnaer

Land- en Tuinbouw Organisatie

Jeroen van Woudenberg

Zuid-Hollands Bureau voor Toerisme

Jo Kolf

Kamer van Koophandel Rotterdam

Kees Tanis

Vereniging Eigenaren en/of Exploitanten van Recreatieterreinen

Ouddorp aan zee (VEERO)

Leo van Bennekom

Golfbaan Catharineburg

Marcel Schildwacht

Landschapsbeheer Zuid-Holland

Marcella van der Pluijm

Communicatie Adviseur Rabobank

Martina Wesdorp

Jongerenraad Rabobank

Peter van Alphen

Intergemeentelijk Samenwerkingsverband Goeree-Overflakkee (ISGO)

Rien de Koeijer

Gemeente Middelharnis

Robert Kievit

Jongerenraad Rabobank

Siemco Louwerse

Groenservice Zuid-Holland

Ton van der Gaag

Particulier

Wilmar Spies

Regionale Scholengemeenschap Goeree-Overflakkee

Wim Nattekaas

Stichting zorg en welzijn Ebbe en Vloed

Wim Standhardt

Particulier

Colofon

Titel

Kiezen of Delen

Datum

November 2006

Samengesteld door

Rabobank Nederland

Directoraat Kennis en Economisch Onderzoek

Drs. Rogier Aalders

Drs. Arjan Bakkeren

Enrico Versteegh (eindredactie)

Fotografie

Standhardt Fotografie

In opdracht van

Rabobank Goeree-Overflakkee

Contactadressen

Rabobank Goeree-Overflakkee

Postbus 38

3240AA Middelharnis

Telefoon (0187) 471 471

Rabobank Nederland

Directoraat Kennis en

Economisch Onderzoek

UCP 515, Postbus 17100,

3500 HG Utrecht

Telefoon (030) 216 26 61

Het volledige rapport staat op het Internet:

www.rabobankgroep.nl/kennisbank

(in het menu 'regionaal'

onder 'publicaties en presentaties')

